

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΦΙΡΜΑΝΙ ΜΕ ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΠΑΡΑΧΩΡΗΘΗΚΕ Η ΘΑΣΟΣ ΣΤΟ ΜΕΧΜΕΤ ΑΛΗ

Jelena Novaković

Στις αρχές του 19ου αιώνα η Τουρκία αντιμετώπιζε πολλά προβλήματα και είναι σαφές ότι ο Σουλτάνος για τη διατήρηση της κυριαρχίας του είχε ανάγκη από μεγάλο στρατό και γι' αυτό το λόγο ήταν αναγκασμένος να κάνει παραχωρήσεις όχι μόνο στο Χεδίβη της Αιγύπτου, αλλά και σε άλλους εξουσιαστές.

Η ιστορία μαρτυρά ότι το 1813 ο σουλτάνος Μαχμούτ Β' παραχώρησε τη Θάσο στον πασά της Αιγύπτου Μεχμέτ Αλή, ύστερα από την αίτησή του για να τον ανταμείψει για τους αγώνες του που έκανε ενάντια σε εκείνους που είχαν επαναστατήσει εναντίον της Πύλης. Το προνομιακό καθεστώς που δημιουργήθηκε στη Θάσο δεν έθιγε τη Θασιακή ιδιοκτησία και οι κάτοικοι συνέχισαν να διατηρούν τα δικαιώματά τους επί των ακινήτων τους¹. Η τουρκοαιγυπτιακή διοίκηση κράτησε μέχρι το 1902.

Πριν αναφερθώ στο θέμα της παραχώρησης της Θάσου και του περιζήτητου φερμανίου θα ήθελα να πω μερικά λόγια για την παρουσία της Θάσου στις σερβικές πηγές. Στις έρευνες που έχω κάνει αναζητώντας κάποιο έγγραφο που να αφορά είτε τη Θάσο είτε τη γύρω περιοχή αυτής της περιόδου εντόπισα ότι η Θάσος αναφέρεται ελάχιστες φορές. Εκτός από την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων, για την οποία υπάρχουν κάποιες πληροφορίες, βρήκα τη Θάσο μόνο σε δύο σημεία.

Ο Ιβάν Ίβανιτς, Σέρβος διπλωμάτης, κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του στη Θεσσαλονίκη, στην Μπίτολα και στην Κωνσταντινούπολη ασχολήθηκε με την έρευνα της Μακεδονίας και με βάση αυτήν έγραψε μερικές μελέτες. Για τη Θάσο, την οποία προφανώς δεν επισκέφτηκε, έγραψε μόνο ότι βρίσκεται εφτά μίλια από την Καβάλα, την οποία περιγράφει με κάθε λεπτομέρεια². Σε ένα άλλο σημείο ο Ίβανιτς αναφέρει την πληροφορία ότι στη Θάσο υπάρχουν 13 ελληνικά σχολεία και 17 δάσκαλοι³. Ο Ίβανιτς έκανε τις έρευνές του ακριβώς την περίοδο που άρχισε τη θητεία του ο δήμαρχος Θάσου Γεώργιος Θωμάϊδης.

1. Βλ. *Μαριάννας Τσεγγελίδου*, Το ζήτημα των βακουφικών ιδιοκτησιών της Καβάλας και της νήσου Θάσου, *Θασιακά*, 5 (1988), σ. 137-140.

2. *Ivanic Ivan*, *Macedonija i Macedonci*, Beograd, 1906, σ. 122.

3. *Ivanic Ivan*, *Macedonija i Macedonci*, Novi Sad, 1908, σ. 395.

Άλλος Σέρβος διπλωμάτης, ιστορικός και μεγάλος επιστήμονας, ο Στόγιαν Νοβάκοβιτς (1842-1915) ήταν πρόξενος της Σερβίας στην Κωνσταντινούπολη δύο φορές, 1886-91 και 1897-1900. Το αντικείμενο της έρευνάς του ήταν επίσης η Μακεδονία. Σε μία από τις έρευνές του, ο Νοβάκοβιτς αναφέρει τη Θάσο ως ένα νησί που βρίσκεται απέναντι από τον κόλπο της Καβάλας⁴. Αυτός σαφώς αναφέρει ότι το νησί είναι ιδιοκτησία του Αιγυπτίου Χεδίβη και ότι ο Σουλτάνος αμφισβητεί τα δικαιώματά του που αφορούν τη Θάσο. Έτσι λοιπόν το γεγονός που αποτελεί αντικείμενο της έρευνάς μας στις σερβικές πηγές αναφέρεται μόνο σε αυτό το σημείο και μάλιστα από έναν λόγιο και πάντα καλά ενημερωμένο άνθρωπο.

Η Θάσος, λοιπόν, παραχωρήθηκε στο Μεχμέτ Αλή το 1813 και ο δήμαρχος Θάσου Γεώργιος Δ. Θωμαΐδης (1904-1916) θέλοντας να εξυπηρετήσει το βακούφιο καθεστώς των Αιγυπτίων άρχισε να αναζητάει το φιρμάνι της παραχώρησης, το οποίο ο καθηγητής Απόστολος Βακαλόπουλος χαρακτηρίζει ως αξιόπιστη πηγή ειδήσεων, που ρίχνει φως σε όλη την ιστορία της Θάσου.

Από τα 22 έγγραφα, που δημοσιεύονται από τον Πέτρο Γεωργαντζή και αναφέρονται στην ιστορία της Θάσου κατά την περίοδο 1900-1907, υπάρχουν και δύο που μνημονεύουν αυτό το φιρμάνι⁵.

Το 9ο έγγραφο αποτελεί την αναφορά του Υποπρόξενου Καβάλας προς το Υπουργείο Εξωτερικών της 26ης Απριλίου 1902, όπου αναφέρεται «ότι αναζητήθηκε στην Κων/πολη το πρωτότυπο του φιρμανιού, με το οποίο απονεμήθηκε από το σουλτάνο Μαχμούτ η Θάσος στο Μεχμέτ Αλή, αλλά αυτό δεν βρέθηκε και ότι κατ' επίσημο αντίγραφο που βρέθηκε στην Καβάλα, επαναλαμβάνονται τα δικαιώματα που αναφέρονται στον πρεσβύτερο, εκάστοτε, γιο της οικογένειας του Μεχμέτ Αλή, μόνον επί βακουφικών κτημάτων, όχι όμως και κυριαρχικά δικαιώματα επί της νήσου. Αυτό επέτρεψε στην Οθωμανική Κυβέρνηση να θέσει χείρα επί της νήσου, εξομοιούσα αυτήν προς τις λοιπές του κράτους επαρχίες»⁶.

Από το 21ο έγγραφο του ίδιου συγγραφέα, που είναι και πάλι αναφορά του Υποπρόξενου Καβάλας προς το Υπουργείο Εξωτερικών της 21ης Νοεμβρίου 1906, μαθαίνουμε ότι τάχα κάποιος κατώτερος υπάλληλος της Αιγυπτιακής διοίκησης των Βακουφίων, ονόματι Αφθονίδης, ισχυρίζεται ότι βρέθηκε στη Θάσο το φιρμάνι, στο οποίο περιέχονται «βάσεις προς υποστήριξιν των Αιγυπτιακών δικαίων επί της νήσου»⁷ και υπόσχεται ότι θα θέσει το αντίγραφο με τη μετάφραση αυτού του φιρμα-

4. Novakovic Stojan, Spomenik SANU, Knj. XII.

5. Πέτρου Α. Γεωργαντζή, Σελίδες της πρόσφατης ιστορίας της Θάσου (1900-1907) από τα έγγραφα των Αρχείων του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδος, Θεσσακιά, τ. 10, σ. 162-169.

6. Πέτρου Α. Γεωργαντζή, Σελίδες της πρόσφατης ιστορίας της Θάσου (1900-1907) από τα έγγραφα των Αρχείων του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδος, Θεσσακιά, τ. 10, σ. 162.

7. Πέτρου Α. Γεωργαντζή, Σελίδες της πρόσφατης ιστορίας της Θάσου (1900-1907) από τα έγγραφα των Αρχείων του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδος, Θεσσακιά, τ. 10, σ. 166-167.

νίου στη διάθεση του Υποπρόξενου της Καβάλας, πράγμα που δεν έγινε.

Για τη σύγκρουση Θασίων και αιγυπτιακού καθεστώτος εξαιτίας της αφαίρεσης των παλιών προνομίων της Θάσου έχουν γραφτεί πολλά.

Στις προξενικές αναφορές του αρχείου του Foreign Office, που αφορούν την ανακατοχή της Θάσου από την Τουρκία, που δημοσιεύονται από τη Μάγδα Γεωργιάδου, πάλι αναφέρεται το φιρμάνι: «... Ο Χεδίβης θεωρούσε ότι το φιρμάνι που παραχωρούσε τη Θάσο σαν βακούφιο στον πρόγονό του Μεχμέτ Αλή, είχε δώσει και σ' αυτόν τη δυνατότητα να διατηρήσει σε λειτουργία τη διοίκηση, τα δικαστήρια, το τελωνείο και τη χωροφυλακή με Αιγύπτιους υπαλλήλους και ότι το φιρμάνι ή οι τίτλοι, που δυστυχώς είχαν καεί σε μια πυρκαγιά στο Κάιρο, επιβεβαίωναν αυτή την εξουσία, η οποία είχε ενισχυθεί από τα 95 χρόνια απόλαυσης των δικαιωμάτων και προνομίων και τα οποία διεκδικούσε και πάλι...»⁸. Έτσι από την αναφορά αυτή φαίνεται ότι το φιρμάνι πια δεν υπάρχει.

Στην ανακοίνωση του γνωστού ιστορικού Τάσου Γριτσόπουλου αναφέρεται η επιστολή του Γεωργίου Θωμαΐδη, που την απευθύνει το Νοέμβριο του 1945 στο Χουσεΐν Φακίμ βέη στο Κάιρο, όπου τον βεβαιώνει ότι θα ψάξει και για το φιρμάνι του 1813 και του ζητάει: «να ενεργήσετε να διορισθώ υπάλληλος, οπότε θα έχω καιρόν να ερευνήσω και διά το δωρητήριο του αειμνήστου Μεχμέτ Αλή πασά, πρώτου Χεδίβου της Αιγύπτου, διά το οποίον ως ξεύρεις ερευνούσα και έχω πεποίθησιν ότι θα το εύρω όταν γίνω οικονομικώς ανεξάρτητος»⁹.

Το από 30 Μαρτίου 1813 φιρμάνι δημοσιεύεται από τον ιστορικό του Νέου Ελληνισμού Απόστολο Βακαλόπουλο το 1953¹⁰. Το 1911, όμως, και ο Σταύρος Μερτζίδης είχε δημοσιεύσει ήδη το φιρμάνι. Αλλά όταν το 1914 του το ζήτησε ο δήμαρχος Θάσου, ο γνωστός λόγιος της Καβάλας Σταύρος Μερτζίδης, που έγραψε το 1885 το έργο «Αι χώραι του παρελθόντος», το 1897 «Οι Φίλιπποι» και το 1911 «Η ιστορία της Θάσου», δεν μπόρεσε να θέσει στη διάθεση του δημάρχου το περιζήτητο αυτό φιρμάνι για λύση της διαφοράς ανάμεσα στην Υψηλή Πύλη και στους Αιγυπτίους.

Τίθεται το ερώτημα από πού δημοσιεύονται όσα δημοσιεύονται από το Σταύρο Μερτζίδη; Το φιρμάνι που δημοσιεύει ο Απόστολος Βακαλόπουλος είναι ίδιο με αυτό που δημοσιεύεται από το Σταύρο Μερτζίδη;

Σε αυτή την εισήγηση θα αναφέρουμε μια επιστολή ακόμα, φωτοτυπία της οποίας μου προσφέρθηκε χάρη στην καλωσύνη του κ. Κώστα Χιόνη, τον οποίο και πάλι ευχαριστώ. Πρόκειται για την ανέκδοτη επιστολή την οποία έστειλε από την Κα-

8. Μάγδας Γεωργιάδου, Προξενικές αναφορές από το αρχείο του Foreign Office σχετικές με την ανακατοχή της Θάσου από την Τουρκία, Θασιακά, τ. 5 (1988), σ. 99.

9. Τάσου Αθ. Γριτσόπουλου, Δήμαρχος Θάσου Γεώργιος Δ. Θωμαΐδης (1904-1916), Θασιακά, τ. 10, σ. 261.

10. Απ. Βακαλόπουλου, Γαλλική έκδοση της «Ιστορίας της Θάσου», Παρίσι 1953, σ. 103-106.

βάλα ο Σταύρος Μερτζίδης στο δήμαρχο Θάσου Γεώργιο Θωμαΐδη στις 19 Φεβρουαρίου 1914. Η επιστολή αυτή είναι μονόφυλλη και γραμμένη στην εμπρόσθια και οπίσθια σελίδα. Στην αρχή ο Μερτζίδης εκφράζει την ευχαρίστηση που έλαβε τρεις μέρες πριν, δηλ. στις 16 Φεβρουαρίου, μια επιστολή από το δήμαρχο Θάσου Γεώργιο Θωμαΐδη.

Πριν απ' όλα, ο Μερτζίδης περιγράφει τα αισθήματά του για τη Θάσο, αναφέροντας ότι νιώθει τη νήσο σαν δική του πατρίδα και ότι ειλικρινά ενδιαφέρεται γι' αυτήν, ιδιαίτερα «όταν αυτή κατατρούχεται, όταν πιέζεται και όταν υποφέρει»¹¹. Έπειτα δηλώνει ότι ο δήμαρχος Θωμαΐδης «ως άριστος πηδαλιούχος» διευθύνει το νησί, φροντίζοντας ταυτόχρονα τα συμφέροντά του και την ευημερία των τέκνων του.

Στη συνέχεια αναφέρεται στην επιστολή και το ζήτημα που αποτελεί το αντικείμενο αυτής της αποστολής της. Ο Μερτζίδης γράφει ότι θα ήταν μεγάλη επιθυμία του να φανεί συντελεστικός και να βρει το έγγραφο, το οποίο θα διαφώτιζε αυτή τη σκοτεινή υπόθεση. Ο Μερτζίδης αναφέρει ότι είχε ερευνήσει πολλά χειρόγραφα και έντυπα βιβλία, καὶ ὅτι εξέτασε τα χρυσόβουλα των βυζαντινών αυτοκρατόρων, τα σουλτανικά φιρμάνια και μοναστηριακές, σχολικές, μητροπολιτικές, συλλογικές και ιδιωτικές βιβλιοθήκες και ότι έλαβε πολλές σημειώσεις που αφορούν την ιστορία της Θάσου, όμως δεν κατάφερε να προμηθευτεί μαρτυρίες που αναφέρονται στη διαφορά μεταξύ Θάσου και Βακουφίου.

Η υπόθεση του φιρμανίου, όπως αναφέρει, ήταν γνωστή μόνο μεταξύ του Σουλτάνου Μαχμούτ Β' και του Καβαλλαίου αντιβασιλιά της Αιγύπτου Μεχμέτ Αλή πασά *«χωρίς ο εις ή ο άλλος δι' ιδιαιτέρου επισήμου εγγράφου να κοινοποιήσωσι που την διά δωρητηρίου φιρμανίου δωρεάν, ή μάλλον εικονικήν πώλησιν εις τον Μεχμέτ - Αλή του Βακουφίου Θάσου»*. Το βακούφιο Θάσου πριν κατείχε υπό το ενοίκιο ο ιστορικός Δράμαλης Μαχμούτ ο πασάς, και προτύτερα ανήκε στο Βακούφιο της *«εν Κωνσταντινουπόλει Αγίας Σοφίας, διευθυνόμενον υπό του αυτοκρατορικού (σουλτανικού) οίκου»*¹¹.

Στο τέλος αυτής της επιστολής, σημαντικής για την έρευνά μας, ο Μερτζίδης πληροφορεί το Θωμαΐδη ότι *«την Θάσο ως βακούφιον του Μεχμέτ - Αλή πασά δύναται τις να την εύρη μόνον εις τα αρχεία του εν Κωνστ/λει Δεφτέρ-Χακανή...»*¹¹, αλλά και ότι χωρίς αμφιβολία εκεί υπάρχει και το ισότιμο αντίκρουσμα το οποίο, σύμφωνα με το νόμο, όφειλε ο Μεχμέτ Αλής να δώσει στην Αγία Σοφία.

Απ' ότι φαίνεται, υπήρχε κάποιο έγγραφο που επιβεβαιώνει την παραχώρηση της Θάσου στην αιγυπτιακή χεδιβική οικογένεια. Είναι δύσκολο να επιβεβαιωθεί η ύπαρξη του πρωτότυπου φιρμανίου σε κάποιο από τα τουρκικά Αρχεία. Το πρωτότυπο του φιρμανίου, εάν υπήρχε, ασφαλώς βρισκόταν στον Χεδίβη και η πληρο-

11. Ανέκδοτη επιστολή του Σταύρου Μερτζίδη προς το δήμαρχο Θάσου Γεώργιο Δ. Θωμαΐδη στις 19 Φεβρουαρίου 1914.

φορία που αφορά την εξαφάνισή του στην πυρκαγιά στο Κάιρο δεν είναι απίθανη, εξαιτίας του γεγονότος ότι εκεί οι πυρκαγιές γίνονταν συχνά.

Ο Σταύρος Μερτζίδης δεν αναφέρει από πού προέρχεται η μετάφραση του τουρκικού φερμανίου που παραθέτει¹². Ο Απόστολος Βακαλόπουλος δημοσιεύει τη μετάφραση¹³ που υπήρχε στο αρχείο του δικηγόρου Αναστασίου Λαμπίρη¹⁴. Αλλά οι δύο μεταφράσεις διαφέρουν. Συμπίπτουν βέβαια μερικά νοήματα και αρκετά νούμερα, αλλά δεν παύουν ν' αποτελούν δύο διαφορετικές μεταφράσεις, που δίνουν την εντύπωση ότι αποτελούν δύο ξεχωριστά κείμενα.

Η επιθυμία μου είναι να βγει στο φως η αλήθεια για την ύπαρξη ή ανυπαρξία του πρωτότυπου φερμανίου, ενώ ο μοναδικός τρόπος να γίνει αυτό είναι η έρευνα στα Αρχεία της Κωνσταντινούπολης. Είναι πιθανόν πως η προσπάθεια του Σταύρου Μερτζίδη εκείνη τη στιγμή ήταν δύσκολα πραγματοποιήσιμη εξαιτίας της σκληρότητας της τουρκικής γραφειοκρατίας. Θα ήταν καλό να ξαναερευνηθούν λεπτομερειακά τα έγγραφα που βρίσκονται στο κτηματολόγιο της Κωνσταντινούπολης, όπως το αναφέρει ο Μερτζίδης, κάτι που ίσως θα έλυνε αυτό το πρόβλημα.

12. Σταύρου Μερτζίδη, *Θασιακά*, ήτοι ιστορία της νήσου Θάσου, Καβάλα 1911, σ. 275.

13. A.E. *Bakalopoulos*, *Thasos, son histoire, son administration de 1453 à 1912*, Paris 1953, σ. 103-106, αφ. εγ. 16.

14. Απόστ. E. *Βακαλόπουλου*, *Ιστορία της Θάσου (1453-1912)*, Ε.Μ.Σ., Θεσ/νίκη 1984, σ. 178.